

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΦΟΥΤΡΙΔΗΣ

Μέσο: ΤΟ ΒΗΜΑ ΚΥΡΙΑΚΗΣ_ΒΙΒΛΙΑ

Ημ. Έκδοσης: . . . 27/8/2017 Ημ. Αποδελτίωσης: . . 27/8/2017

Σελίδα: 1

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΦΟΥΤΡΙΔΗΣ

**Από την Ικαρία στο Χάρβαρντ,
πρωτοπόρος των
ελληνικών σπουδών**

ΣΕΛ. 4-5

αλληλογραφία

Παιδί φανατικό για γράμματα, ο Αριστείδης Φουτρίδης, γιος του καπετάνιου Εξαγγέλου Φουτρίδη, γεννήθηκε το 1887 στην Ικάρια και κατέληξε καθηγητής Ελληνικών Σπουδών στο Χάρβαρντ. Ο αιώνας που μας χωρίζει από την αναχώρησή του από την Ελλάδα και τον πρόωγο θάνατό του – πέθανε από συκαοπή σε ηλικία μόλις τριάντα έξι ετών τον καλοκαίρι του 1923 – έχει εξοθενώσει την ακτινοβολία του στα καθ' ημάς, παραμένει όμως φημισμένο τέκνο του ελληνισμού της Διασποράς στους κύκλους των αποδήμων και πρωτοπόρος νεοελληνιστής στους κύκλους των αμερικανών ελληνιστών. Σπούδασε κλασική και αγγλική φιλολογία στο Χάρβαρντ – συνεχίζοντας τις σπουδές που άρχισε ανολοκλήρωτες στην Αθήνα λόγω εспеπωμένης αναχώρησης για την Αίγυπτο για λόγους οικονομικούς – όπου και δίδαξε αφήνοντας σημαντικό λογοτεχνικό, μεταφραστικό και κριτικό έργο. Μελέτησε τους αρχαίους τραγικούς, εκπόνησε διατριβή (1910) για τον Διγενή Ακρίτη, μετέφρασε σύγχρονους του λογοτέχνες, ίδρυσε τον «Ελικώνα» (1911-1918), την πρώτη ελληνική φοιτητική Ένωση στις ΗΠΑ, και δημοσίευσε στα αγγλικά δοκίμια για τους Έλληνες λογοτέχνες της εποχής του.

Το περιπετειώδες μυθιστόρημα της ζωής του αφηγείται ο ίδιος σε πρώτο πρόσωπο στις εκατόν οκτώ επιστολές που κυκλοφόρησαν στον τόμο Το τιμότερο πρόσφορο (ΜΕΤ, 2017) προς τους φίλους του Χρίστο Ν. Λαμπράκη και Σωκράτη Κουγέα, την αδελφή του Δέσποινα, τον αδελφό του Νείλο και άλλα συγγενικά του πρόσωπα. Την έκδοση των επιστολών, οι οποίες από κεντρά στο Ελληνικό, Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ), επιμελήθηκε ο φιλόλογος και ερευνητής Σωκράτης Β. Κουγέας, εγγονος του ιστορικού, πανεπιστημιακού καθηγητή και ακαδημαϊκού Σωκράτη Κουγέα (1877-1966) και μελετήτριας της ζωής και του έργου του ηγεμόνου παιδαγωγού Χρίστου Ν. Λαμπράκη (1882-1925). Η αναλυτική και καταπονητική εισαγωγή του στον τόμο καθώς και τα σωστά επιλεγμένα πραγματολογικά σχόλια που υπογράφει μαζί με την Κατερίνα Ευσταθίου πλαισιώνουν την προσωπική αποσπασματική αφήγηση του Φουτρίδη με όλα τα ιστορικά και φιλολογικά της συμπεράσματα. Είναι τα χρόνια του Εθνικού Διχασμού, της όξυνσης του γλωσσικού ζητήματος, της συγκρότησης του Εκπαιδευτικού Ομίλου (1910), των μεγάλων βενεζελικών εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων και των σκακιστικών αναρροφών τους από τις αντίπαλες κυβερνήσεις. Είναι μια εποχή κινητικότητα και αισιοδοξίας για τις ελληνικές σπουδές. Στις επιστολές παρακολουθούμε από κοντά πώς οι τρεις φίλοι, συντασσόμενοι με τη βενεζελική παράδοση, τους δημοκρατικές και τον κύκλο του Νικόλαου Πολίτη, δίνουν ο καθένας από το δικό του μετερίζι αγώνα για την πνευματική αναγέννηση της Ελλάδας. Ο Κουγέας ως καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και μέσα από άλλες δημοτικές θέσεις, ο Λαμπράκης ως συλλογικός δημοτικός τραγουδιστής της πατρίδας του και θεμελιωτής των Νεοελληνικών Σπουδών στη Γενεύη με κληροδότημα που αφηγήει μετά τον θάνατό του, και ο Φουτρίδης ως καταξιωμένος ελληνιστής σε ένα τα περιφημότερα πανεπιστήμια της αμερικανικής Ivy League, στη νύμφη του οποίου το Χάρβαρντ προσφέρει υποτροφία σε Έλληνες φοιτητές.

Αριστείδης Φουτρίδης, ο ελληνιστής του Χάρβαρντ

Η ζωή και το έργο του **ικαριώτη** πρωτοπόρου **δασκάλου** των **ελληνικών γραμμάτων** στις **ΗΠΑ** παρουσιάζεται σε πρώτο πρόσωπο μέσα από τις επιστολές του προς τους φίλους του **Χρίστο Ν. Λαμπράκη**, **Σωκράτη Β. Κουγέα** και τους συγγενείς του

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ Ε. ΦΟΥΤΡΙΔΗΣ
Το τιμότερο πρόσφορο
Επιστολές του Αριστείδη Ε. Φουτρίδη προς τον Χρίστο Ν. Λαμπράκη, τον Σωκράτη Β. Κουγέα και συγγενικά του πρόσωπα
Επιμέλεια Σωκράτης Β. Κουγέας, Εκδόσεις Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2017, σελ. 345, τιμή 18 ευρώ

Εξώφυλλο του τόμου «Modern Greek Stories» (1920), που περιλαμβάνει διηγήματα ελληνών διηγηματογράφων της εποχής του μεταφρασμένα από τον Φουτρίδη και τη Δημήτρα Βακα

ΤΗΣ **ΛΑΜΠΡΙΝΗΣ ΚΟΥΓΕΛΗΣ**

Δάσκαλος του Κωνσταντίνου Τσάτσου
Φοιτητής στην Αθήνα, για να καλύψει τα έξοδα των σπουδών του, ο Φουτρίδης παραδίδει μαθήματα σε δύο παιδιά της οικογένειας Τσάτσου. Ο μικρότερος από τους μαθητές του, ο Κωστάκης, είναι ο μετέπειτα φιλόσοφος, ακαδημαϊκός και Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Παρότι ο Κωνσταντίνος Τσάτσος ήταν μόλις έξι ετών το 1905 όταν ο Φουτρίδης έφυγε από την Αθήνα συστήνοντας στην οικογένεια Τσάτσου ως διάδοχο του τον φίλο του Χρίστο Λαμπράκη, αυτό το «χρυσό παιδάκι» είχε ήδη εντυπωσιαστεί τον δασκάλο του με τις μαθησιακές του ικανότητες. Γνωρίζει τα μέρη του λόγου, κλίνει ουσιαστικά και ρήματα, κάνει αριθμητικές πράξεις και απολαμβάνει τις αφηγήσεις επεισοδίων από την ελληνική Ιστορία. «*Είπε ψυχρή ευχάριστη και ποιητική. Δίδε τροφή με εθνικά παραμύθια, με την αρχαία μυθολογία. Προ παντός πρόσεχε να λαμβάνει ύψος εμπνευσμένων: θα τον βλέπεις σχεδόν δακρυσμένα»* γράφει ο Φουτρίδης στον Λαμπράκη στις 24 Οκτωβρίου 1905 από την Αίγυπτο, καταλήγοντας: «*Τον Κωστάκη πολύ τον αγαπώ και σοι τον εμπιστεύομαι με όλην την θέρμη της απείρου στοργής πν προς αυτόν τρέφω»*. Δέκα χρόνια αργότερα, στην Αμερική νια, βραβευμένος μελετητής, δεν παύει να ενδιαφέρεται για την καλύτερη του παλιού μαθητή του. Μέσω του Λαμπράκη στέλνει στον Κωστάκη μελετήματα του στα αγγλικά, την πραγματεία «The Literary Impulse of Modern Greece» και το άρθρο του για τον Όλυμπο που δημοσιεύθηκε στο έγκριτο αμερικανικό περιοδικό *Scribner's Magazine*.

Απόστολος του δημοτικισμού
Στην ιστορία που γλωσσικού ζητήματος οπωσδήποτε δεν θα συναντήσουμε το όνομα του Φουτρίδη μεταξύ των μαχόμενων δημοτικιστών. Αντιθέτως. Στην Αθήνα έει από κοντά τις ταραχές του Ευαγγελικίου (1901) και των Ορυσταϊκίων (1903) και, φοιτητής της φιλολογίας, συμμετέχει με άλλους φοιτητές του αρχαίου καθηγητή Γεωργίου Μιστριώτη στον προ-

πλακισμό του «προδότη» Παλαμά. Λίγα χρόνια αργότερα, δάσκαλος στο Σημίν ελ Κομ στην Αίγυπτο – ύστερα από μια εισαγωγή στη γραμματική της αττικής διαλέκτου και μια διάλεξη περί του κάλλους της (αρχαίας) ελληνικής, οι μαθητές του του μαρτυρούν ότι ο προηγούμενος δάσκαλός τους τη θεωρούσε βάρβαρη γλώσσα και «καλλίτερη αυτή που μιλούμε» – ο Φουτρίδης αποφασίζει για τον «μαλλιάρ» προκάτοχό του: «*Θα είναι τρελλός»*. Στις ΗΠΑ, μακριά από την επιρροή του Πανεπιστημίου Αθηνών, ο Φουτρίδης διαβάζει τακτικά τον *Νουμά*, υιοθετεί στον λόγο του μια ήπια δημοτική και γίνεται σταδιακά επαγγελματίας της δημοτικής γλώσσας και των δημοτικιστών συγγραφέων στον Νέο Κόσμο. Μάρτυρες της μεταστροφής αυτής, οι επιστολές που δημοσιεύονται στον τόμο, γραμμένες στην καθαρεύουσα, ακόμη κι εκείνες που απευθύνονται στα πιο οικεία του πρόσωπα, απεκδύονται βαθμιαία το καθαρευουσιάνικο λεξιλόγιο και τη μορφολογία και αποστέλλονται στην Ελλάδα σε μια ζεστή δημοτική. Ζητά συχνά στους φίλους του να του ταχυδρομήσουν ποιήματα του Παλαμά με τα οποία δπλώνει, τον Δεκέμβριο του 1914, πως «*έχω ίσως τώρα γείση τους αμερικανούς και ελληνικούς μου φίλους της Βοστώνης»*. Την επόμενη χρονιά θα δώσει σχετική διάλεξη στα ελληνικά στο ελληνικό κοινό της Βοστώνης. «*Εβάλωμε οσαστή φωτιά»*, θα γράψει στον Λαμπράκη. «*Το γλωσσικό ζήτημα άναψε με όλες τις φασμαίες του»*.

Μεταφραστής του Παλαμά
Στα τέλη του 1914 ο Φουτρίδης έχει μόλις επιστρέψει στις ΗΠΑ από πολύμηνη παραμονή στην Ελλάδα όπου συναντάει και με τον Παλαμά. Είναι τώρα πεπεισμένος για την «*επιστροφή της πνευματικής αριστοκρατίας στην ψυχή του λαού»*. Στο κίνημα αυτό ξεχωρίζει τον ποιητή Παλαμά και τον Λαογράφο και καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Νικόλαο Πολίτη. Κοινοποιεί τις απόψεις του στους αμερικανούς αναγνώστες στον άρθρο «The Literary Impulse of Modern Greece» που δημοσιεύεται στο πρωτοχρονιάτικο τεύχος του *Poet Lore* (1915). Όπως μεταφέρει ο ίδιος σε επιστολή του στον Λαμπρά-

Ο Αριστείδης Φουτρίδης. Φωτογραφία που εστάλη από την αδελφή του Δέσποινα στον Σωκράτη Κουγέα μετά τον θάνατο του

κη τον Απρίλιο του 1915, στο άρθρο υποστηρίζει ότι Πολίτης και Παλαμάς είναι «*τέλειοι εργάτες εντελώς αφοσιωμένοι στην ψυχή του λαού»*. Ο Πολίτης χαρακτηρίζεται «*πολιτικός συλλέκτης και σωτήρας κάθε λαϊκής δημιουργίας*» και ο παλαί ποτέ «*προδότης*» Παλαμάς «*η μεγαλύτερη δημιουργική λογοτεχνική μεγαλοφυΐα που η Ελλάδα έχει γενήσει μετά την αρχαία κλασική εποχή»*. Αρχίζει να μεταφράζει Παλαμά. Η δουλειά θα γίνει εξαιρετικά μεθοδική – και θα εκδοθούν – με ποιο κείμενο θα ξεκινήσει, ζητά να διαβάσει όλα τα έργα του Παλαμά, ζητά την άδεια του, ζητά και το copyright από την κεντρική κυβέρνηση στις ΗΠΑ. Μέσω Λαμπράκη μνηστέι στον Παλαμά: «*Τα έξοδα θα είναι όλα δικά μου και αν τυχόν και έκομε κέρδη τότε θα είναι ελεύθερος ο ποιητής να τα διαθέσει όπως θέλει ο ίδιος»*. Τα επόμενα χρόνια θα μεταφράσει – και θα εκδοθούν – την *Ασάλευτη ζωή* (1919, 1921), τον «*Θάνατο παλκαρίου»* (1920) και τον *Τρισύγνευτο* (1923). Κατά διαστήματα γράφει στον Παλαμά, του ζητά βιογραφικά στοιχεία και βιβλία. Ο ποιητής αμελεί να απαντήσει. Έναν χρόνο μετά τον θάνατο του Φουτρίδη, θα του κάνει φιλολογικό μνημόσυνο στον *Ελεύθερο Λόγο*, κλείνοντας με την υπόσχεση να δημοσιεύσει κάποτε την τελευταία επιστολή που του έστει-

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΦΟΥΤΡΙΔΗΣ

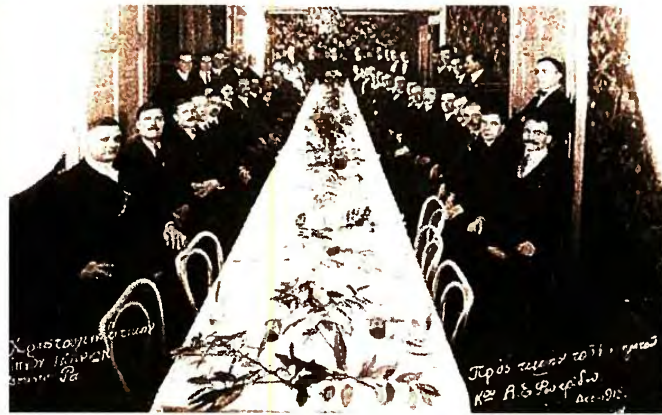
Μέσο: ΤΟ ΒΗΜΑ ΚΥΡΙΑΚΗΣ_ΒΙΒΛΙΑ

Ημ. Έκδοσης: . . . 27/8/2017 Ημ. Αποδελτίωσης: . . 27/8/2017

Σελίδα: 5

αλληλογραφία

ος μίμησις για ανάλογες εκδοτικές προσπάθειες και επί των ημερών μας, το 1919 ο Φουτρίδης γράφει στον Κουγέα: «Τρέξε σε παρακάτω στον Δελμούζο, Χατζόπουλο, Δέλλα, Παλαμά κτλ και μαζή κάμετε πρόχειρη λίστα δέκα καλλιτέρων νεωτέρων διηγηματογράφων... αν μου στείλεις και τίποτε δημοσιευμένες κριτικές διηγηματογραφίας νεοελληνικής θα σου φέρω ό,τι δάρο μου ζητήσεις από την Αμερική». Στην αλληλογραφία του σκόζονται οι λίστες που του είχε αποστείλει ο Κουγέας, στις οποίες, μεταξύ άλλων, προτεινόνται επίσης καίμενα του Χατζόπουλου, του Πασιγιάννη, του Θεσότκη και του Κονδυλάκη.

Κριτικός της σύγχρονης του παραγωγής

Παρότι ζητά τη βοήθεια φίλων του στην Ελλάδα, ο Φουτρίδης παρακολουθεί από πρώτο χέρι την ελληνική λογοτεχνική κίνηση από την αλεξανδρινή Νέα Ζωή, τον Νουμά, τη Λαογραφία και άλλα έντυπα που ζητά να του στέλνουν από την Αθήνα, και εκφράζει με παρησία τις απόψεις του. Τον Ιούνιο του 1910, με αφορμή τεύχος της *Ηγνώσις* που του στέλνει ο Λαμπράκης, σχολιάζει: «Πες εις αυτούς τους ποιητάδες να παύσουν να γράφουν και να γράφουν κάτι με σημασία και καθ' από ελληνικά. [...] Η ζωή είναι ωραία, έρωας, φιλίες, γη, ουρανός, όλα εις την Ελλάδα είναι γλυκά. Μου φαίνεται σαν παρακμή να έχουμε να γρινιάζομεν διά πάναυς ανυπόστατους και φαντασιοληφείς εν ώ έχουμε τόσο ωραίως παραδόσεις τόσο εμπνευστικά θέματα εις την γλώσσα μας. Επειτα η τεχνική των μου φαίνεται κάπως ακατάλογος...». Με κριτική οξύ-

νοια συλλαμβάνει την ατιμολογήσιμη απαισιοδοξία και θλιψή που επικρατεί στην ποίηση των νεοαρχαίων νεορομαντικών ποιητών της βραχύβιας Ηγνώσις (1907-1908), με την οποία συνεργάζονται τακτικά ο Βάρνολης, ο Λαπαθιώτης και ο Φιλύρας – η οποία θα εκφραστεί εντονότερα την επόμενη δεκαετία από τους ίδιους και άλλους ποιητές της λεγόμενης «ποίησης της παρακμής».

«Η παιδεία πηγή της κακοδαιμονίας μας»

Η προοδευτική γλωσσική και ιδεολογική μεταστροφή του Φουτρίδη οφείλεται εν πολλοίς, όπως μαρτυρεί επιστολή του Δεκεμβρίου του 1908 από τη Μασαχουσέτη, στην επίδραση που ασκεί επάνω του η αμερικανική εκπαίδευση. Τα παιδευτικά οφέλη του Χάρβαρντ προκαλούν δύσθυμες σκέψεις για την ελληνική κοινωνία – με ισχύ. «Όσο περισσότερο απαλά τον αγαθών του εναντίον κόσμου, τόσο βαθύτερον αϊκτον αισθανόμαι διά την φοβερήν κατάραν του έθνους μας να έχει τόσο ελεεινήν παιδείαν. Εν τη παιδεία μας κείται νομίμω η πηγή της κακοδαιμονίας μας». Και συνεχίζει στην επιστολή του προς τον φίλιτο Χρίστο: «Χρυσοί μας αϊκωνς παρήλθον! Χρησιμοποιήσατε Νέαν Ζωήν, χρειαζόμεθα φως νέων πηγών. Η Ελλάς μας είναι νεκρόν άγαλμα. Χρειαζεται ο εραστής Πυγμαλίων να τη δώσει ζωήν διά του πυρός θεού έρωτος». Και προτρέπει τους φίλους του στην Ελλάδα να ακολουθήσουν το παράδειγμα άλλων εθνών: «...εάν θέλετε να κάμψτε τίποτε εις εκείνον τον τόπον, να φροντίσετε με κάθε τρόπον να ζησητε επί δύο τρία έτη εις κάποιους όπου η ακόμη ελευθερία αληθής».

Χριστουγεννιάτικο δέπνιο Ικαριών προς τιμήν του Αριστείδη Φουτρίδη (Δεκεμβρίου 1919)

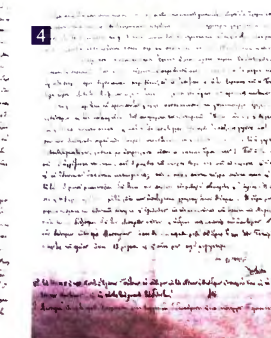
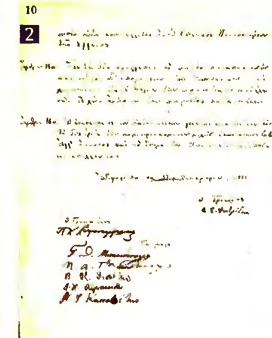
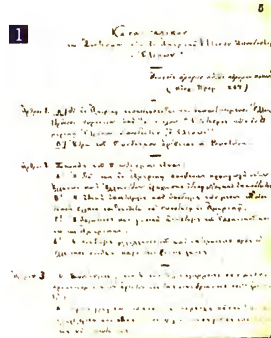
Ο Αριστείδης Φουτρίδης στα Τέρμη

λε ο Φουτρίδης λίγο πριν πεθάνει, τον Μάρτιο του 1923, το «τιμωμένο πρόσφορο» στη μνήμη του.

Μια ανθολογία νεοελληνικού διηγήματος

Καθώς τα ενδιαφέροντα του Φουτρίδη στο Χάρβαρντ μετακινούνται σταδιακά από την αρχαία στη σύγχρονη γραμματεία, αναλαμβάνει την πρωτοβουλία της διάδοσης του νεοελληνικού πολιτισμού στην Αμερική και συνεργάζεται με την αλληνοαμερικανίδα λογοτέχτρια Δήμητρα Βάκα στην έκδοση μιας ανθολογίας νεοελληνικού διηγήματος. Ο τόμος

Modern Greek Stories (Duffield and Company, 1920) – ψηφιοποιημένος τώρα στο σύνολό του από τη Βιβλιοθήκη του Χάρβαρντ και προσβάσιμος μέσω Διαδικτύου – περιλαμβάνει διηγήματα των Καρκαβίτσα, Βιζυηνού, Δροσίνη, Ξενοπούλου, Πολυλά, Εφταλιώτη, Παλαμά, Καστανάκη, Παπαδιαμάντη μεταφρασμένα από τον Φουτρίδη και τη Βάκα, η οποία υπογράφει το προλογικό σημείωμα. Η ιδέα είχε προταθεί στη Βάκα από τον νεοϊορκεζικό εκδοτικό οίκο, που ζητούσε δέκα διηγήματα «διαφόρων συγγραφέων εκροαστικών της ελληνικής ζωής». Μεθοδικός πάντα, αξι-

- 1,2 Η πράξη σύστασης της Ένωσης Ελλήνων Φοιτητών στις ΗΠΑ «Ελλικών»
- 3,4 Επιστολή του Φουτρίδη προς την αδελφή του Δέσποινα, στην οποία περιγράφει το ταξίδι του επί του ατμοπλοίου «Ροτταγιά» από την Αλεξάνδρεια προς τη Μασαχουσέτη, στον δρόμο για την Αμερική